

DE BOSKNOTSWESP *SAPYGA SIMILIS* TOCH NIET VERDWENEN UIT NEDERLAND (HYMENOPTERA: SAPYGIDAE)

Jan Smit & Bob van Aartsen

De recente uitgave van een boek over de Nederlandse wespen en mieren heeft het onderzoek aan deze dieren gestimuleerd. Het aantal bijzondere waarnemingen neemt dan ook sterk toe. In dit artikel wordt melding gemaakt van de verdwenen geachte bosknotswesp, die is gevonden op de Veluwe. Deze parasitaire soort komt vooral voor in bosranden. Het vrouwtje van de bosknotsbij legt haar eieren in nesten van metselbijen. De larve doodt de eieren en larven van de gastheer en zuigt ze uit. Vervolgens wordt de stuifmeelvoorraad opgegeten.

INLEIDING

Sedert 1990 staan er op het landgoed De Vennen bij Nunspeet malaisevallen van Bob van Aartsen. De vangsten uit deze vallen worden door diverse entomologen gedetermineerd. Er zijn reeds enkele verslagen verschenen over de insecten en andere geleedpotigen die op het landgoed zijn waargenomen, het meest recente verslag is uit 2004 (Simon Thomas & Ellis 2004). In het jaar 2003 stond een malaiseval langs een bosrand (Amersfoortcoördinaten 183.1 484.4). Tussen het materiaal uit deze val van 25 mei 2003 bevond zich een vrouwelijke wesp van het genus *Sapyga* Latreille, 1796, een geslacht met zeldzame soorten dat nog niet eerder uit het gebied gemeld was. Peeters et al. (2004) vermelden drie soorten knotswespen voor ons land: *Sapyga clavicornis* (Linnaeus, 1758), *S. quinquepunctata* (Fabricius, 1781) en *S. similis* (Fabricius, 1793). Het aange troffen exemplaar bleek de bosknotswesp *Sapyga similis* (fig. 1) te zijn, waarvan aangenomen werd dat deze was verdwenen uit Nederland.

SAPYGA IN NEDERLAND

Vertegenwoordigers van het genus *Sapyga* zijn langgerekte wespen, die overwegend zwart gekleurd zijn, met gele of witte vlekken. Bij sommige vrouwtjes zijn enkele achterlijfssegmenten rood. De antennes eindigen bij de mannetjes vaak verdikt, vandaar de Nederlandse

naam knotswespen. Alle soorten zijn clepto-parasieten (koekoekswespen) van solitaire bijen uit de familie van de Megachilidae. Het knotswespvrouwtje houdt zich vaak in de nabijheid van een nest van de gastheer op en inspecteert het nest regelmatig. Ze legt haar ei in de pollen-voorraad, op de celbodem of aan een celwand. De uitgekomen larve kruipt een paar uur door de cel en vernietigt eventuele andere aanwezige eieren en larven van de eigen soort. Ze eet deze niet op. Wel zuigt ze het ei of de larve van de gastheer uit, wat wel een week kan duren (Westrich 1989). Daarna voedt de larve zich verder met de voedselvoorraad die de gastheer heeft aangelegd. Wanneer dit opgegeten is, spint de larve zich in enkele dagen in en verpopt. Nog voor de winter komt de knotswesp uit de pop, maar overwintert in het nest.

SAPYGA SIMILIS

Er waren tot dusver slechts twee vondsten uit ons land bekend: op 28 april 1949 een mannetje te Sint Odiliënberg (Limburg) en op 3 mei 1953 een vrouwtje in Ulvenhout (Noord-Brabant). Westrich (1989) noemt deze soort voor Duitsland tamelijk zeldzaam. *Sapyga similis* komt volgens Westrich voor langs bosranden en in open bossen, wat overeenkomt met de vindplaats bij Nunspeet. Er worden verschillende soorten metselbijen als

Figuur 1. Het vrouwelijk exemplaar van *Sapyga similis* dat in 2003 bij Nunspeet is gevangen. Foto John Smit (EIS-Nederland/Naturalis), met Olympus stereomicroscop SZX12 met Analysis Extended Focal Imaging Software.

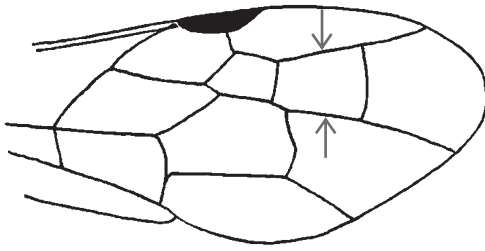
Figure 1. The female of *Sapyga similis*, which was found in 2003 near Nunspeet. Foto John Smit (EIS-Nederland/Naturalis), with Olympus stereomicroscop SZX12 with Analysis Extended Focal Imaging Software.

gastheer genoemd: *Osmia uncinata* Gerstäcker, 1869, *O. nigriventris* (Zetterstedt 1838) (niet in Nederland) (Stoekherth 1933), *O. xanthomelana* (Kirby, 1802), *O. maritima* Friese, 1885 en *Hoplitis (Osmia) adunca* (Panzer, 1798) (Westrich 1989). De meest waarschijnlijke gastheer ter plekke is *H. adunca*. Dit is de enige van de bovengenoemde soorten waarvan recent waarnemingen van de Noord-Veluwe bekend zijn (Peeters et al. 1999). Simon Thomas & Ellis (2004) vermelden twee vrouwtjes van *O. uncinata*, uit een val van 2 juni 2003. Hennie Wiering heeft in 1976 en 1977 23 exemplaren gevangen op het nabij gelegen landgoed De Mythstee (Amersfoortcoördinaten 181 487), op bosbes. *Osmia uncinata* lijkt de laatste decennia wat toe te nemen in ons land. In het EIS-bestand bevinden zich 55 records uit de periode 1910-1989 en 50 records uit de periode 1990-2004.

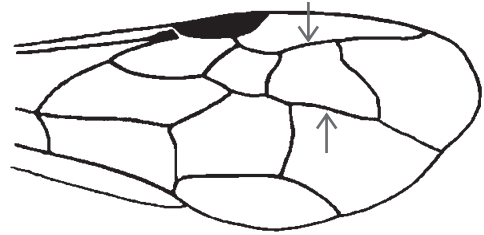
HERKENNING

- 1 Derde cubitaalcel aan de voor- en achterkant even lang (fig. 2) . . *Sapygina decemguttata* 2

- Derde cubitaalcel aan de voorkant veel smaller dan aan de achterkant (fig. 3) . . . . . *Sapyga* 3
- 2 Antenne met 12 leden (inclusief schacht). Abdomen met 6 tergieten. Laatste sterniet steekt dakvormig onder het laatste tergiet uit . . . . . *Sapygina decemguttata*, vrouw
- Antenne met 13 leden (inclusief schacht). Abdomen met 7 tergieten. Laatste sterniet steekt niet dakvormig onder het laatste tergiet uit . . . . . *Sapygina decemguttata*, man
- 3 Antenne bestaat uit 13 leden. Abdomen met 7 tergieten . . . . . mannetjes 4
- Antenne bestaat uit 12 leden. Abdomen met 6 tergieten . . . . . vrouwtjes 6
- 4 Beide laatste leden van de antenne sterk vergroot, aan de onderkant glad, met een duidelijke groef in het midden. Antenne duidelijk knotsvormig . . . . . *Sapyga clavicornis*
- Beide laatste leden niet sterk vergroot, zonder groef aan de onderkant 5
- 5 Pronotum vooraan boogvormig uitgehold, daardoor met scherpe hoeken. Propodeum aan de zijkant vooraan met een kleine onbestipelde plek, die meestal glanzend is . . . . . *Sapyga quinquepunctata*
- Pronotum aan de voorzijde recht, hoeken daardoor stomp. Propodeum geheel bestipeld . . . . . *Sapyga similis*
- 6 Kop van boven gezien min of meer vierkant, licht trapeziumvormig. Abdomen zwart, met gele vlekken of banden op tergiet 2-4, tergiet 6 met gele vlek in het midden . . . . . *Sapyga clavicornis*
- Kop van boven gezien rechthoekig. Abdomen gedeeltelijk rood, met witte of gele vlekken 7
- 7 Pronotum vooraan boogvormig uitgehold, daardoor met scherpe hoeken. Propodeum aan de zijkant vooraan met een kleine onbestipelde plek, die meestal glanzend is.

Figuur 2. Voorvleugel van *Sapygina*, met de derde cubitaalcel die aan de boven- en onderkant even lang is.
Figure 2. Front wing of *Sapygina*, with the third cubital cell in which the anterior margin is as long as the posterior margin.

Figuur 3. Voorvleugel van *Sapyga*, met de derde cubitaalcel die aan de bovenkant veel korter is dan aan de onderkant.
Figure 3. Front wing of *Sapyga*, with the third cubital cell in which the anterior margin is much shorter than the posterior margin.

Antenne aan de bovenkant donker. Abdomen: tergiet 2 en 3 rood, tergiet 4, (5) en 6 met witte vlekken. Poten bijna helemaal zwart . . . . . *Sapyga quinquepunctata*
- Pronotum aan de voorzijde recht, hoeken daardoor stomp. Propodeum geheel bestipeld. Antenne aan de bovenkant grotendeels rood. Abdomen: tergiet 1 en 2 rood, tergiet 3, 4 en 6 met gele vlekken. Poten overwegend rood . . . . . *Sapyga similis*

DISCUSSIE

Sapyga similis wordt ook in het buitenland weinig gevangen. Het is echter een bos- en bosrandsoort, een door aculeatenliefhebbers weinig onderzocht biotoop. Het feit dat de bosknotswesp in de 15 jaar dat er malaisevallen op het landgoed De Vennen staan slechts één keer is gevangen geeft aan dat het toch echt wel een zeldzaam dier is. Ook in andere malaisevallen, die sinds vele jaren op de Veluwe staan is deze wesp nooit opgedoken.

LITERATUUR

Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefeber, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit & H.H.W. Velthuis 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). – Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV uitgeverij, European Invertebrate Survey Nederland, Leiden. [Nederlandse Fauna 6]
Simon Thomas, R.T. & W.E. Ellis 2004. Lijst van land-Arthropoda waargenomen op de landgoederen ‘De Vennen’ en ‘De Mythstee’ Nunspeet. Zesde uitgave. – Eigen uitgave, Nunspeet.
Stoekert, F.K. 1933. Die Bienen Frankens (Hym. Apid.). – Beiheft der Deutschen Entomologischen Zeitschrift 1932: 1-294.
Westrich, P. 1989. Die Wildbienen Baden-Württembergs, I, II. – Ulmer, Stuttgart.

SUMMARY

Sapyga similis not extinct in the Netherlands (Hymenoptera: Sapygidae)

Sapyga similis was thought to have gone extinct in the Netherlands. In 2003 one female was found in malaisetrapp material collected near Nunspeet, the Veluwe (province of Gelderland). It is argued that *Osmia uncinata*, at least locally, is the host species of this kleptoparasitic wasp. A key is presented for the Dutch species of *Sapyga* and *Sapygina*.

J. Smit
Voermanstraat 14
6921 NP Duiven
j.smit@tref.nl

B. van Aartsen
Travertin 34
8084 EH 't Harde